

อำนาจทางการเมือง ของอาณาจักรสุโขทัย

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีปรากฏการณ์อันหนึ่งที่สำคัญเกิดขึ้นในผืนแผ่นดินของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือกำเนิดของอาณาจักรไทยต่าง ๆ ที่มีหลักฐานแน่นอนทางประวัติศาสตร์ บรรดาอาณาจักรเหล่านี้ เช่น สุโขทัย เชียงใหม่ อยุธยา หลวงพระบาง ต่าง ๆ ก็เป็นอาณาจักรเล็ก ๆ ที่มีอิสระต่อกัน และต่างช่วงชิงอำนาจความเป็นใหญ่ในการเป็นผู้นำของโลกคนไทย

ในบรรดาอาณาจักรเหล่านี้จะเห็นได้ว่าสุโขทัยปรากฏตัวขึ้นเป็นอาณาจักรแรก (สุโขทัย พ.ศ. ๑๘๐๐, เชียงใหม่ พ.ศ. ๑๘๓๗, อยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓, หลวงพระบาง พ.ศ. ๑๘๙๖) และในการศึกษาประวัติศาสตร์ปัจจุบันก็มักจะถือว่าสุโขทัยเป็นอาณาจักรแรกของคนไทยในผืนแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสำคัญของสุโขทัยไม่ว่าจะเป็นทางประวัติศาสตร์ ทางศิลปวรรณคดี หรือแม้กระทั่งทางการเมืองก็เป็นที่ทราบกันทั่วไป

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าสุโขทัยจะมีความสำคัญในด้านต่าง ๆ เราก็เห็นได้ว่าอำนาจและบทบาทของสุโขทัยนั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างมีระยะเวลาสั้นมาก และเป็นเรื่องชั่วคราว บทบาททางการเมืองของสุโขทัยเกิดขึ้นมาอย่างรวดเร็วและก็สูญหายไปอย่างค่อนข้างจะรวดเร็วเช่นเดียวกัน ไม่มีบทบาทที่ยาวนานดังเช่นอาณาจักรอื่น เช่น เชียงใหม่ อยุธยา หรือแม้กระทั่งหลวงพระบาง

ในขั้นนี้ใคร่ขอเสนอประเด็นบางประการเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองของสุโขทัย โดยแบ่งเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้.-

(๑) อาณาเขตของสุโขทัย เมื่อผู้นำของคนไทยในแถบบริเวณเมืองสุโขทัยยึดอำนาจจากเขมรได้นั้น อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยอิสระภายใต้การนำของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (พ่อขุนบางกลางท่าว หรือ พ่อขุนบางกลางทาว) คงอาจเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ เริ่มต้นด้วยเมืองสุโขทัยและเมืองเชลียง (ศรีสัชนาลัย) เท่านั้นเอง และในช่วงรัชสมัยของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนบางเมือง (ประมาณ ๑๘๐๐-๑๘๒๒) นั้น อาณาจักรสุโขทัยคงแผ่ขยายออกไปเรื่อย ๆ ดังจะเห็นได้จากการสงครามกับเจ้าเมืองจอต (ในจังหวัดตาก) อาณาเขตครอบคลุมกว้างขวางขึ้นและกินอาณาบริเวณ

๖๕ ๖๖
ทวนอยู่กับเมืองลูกหลวงหงส (กำแพงเพชรหรือนครชุม ศรีสขNALย์ หรือเขลียง พิชณุโลก หรือ
สองแคว พิจิตร หรือสระหลวง)

อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยกว้างขวางใหญ่โตที่สุดในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง
(ประมาณ ๑๘๒๑-๑๘๔๑) ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ อาณาเขตของสุโขทัยนั้นอาจแบ่งให้
เห็นได้ง่าย ๆ ว่าเป็นหัวเมืองชั้นใน และหัวเมืองชั้นนอก

หัวเมืองชั้นในคือเมืองหลวงและเมืองลูกหลวงดังที่ไ้กล่าวมาแล้ว ซึ่งก็กินใจความถึง
เมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นอยู่กับเมืองลูกหลวงด้วย เช่น เมืองตาก เมืองนครสวรรค์ (หรือพระบาง) เมือง
ชัยนาท เป็นต้น บรรดาเมืองในเหล่านี้เป็นดินแดนที่สุโขทัยมีอำนาจในการปกครองค่อนข้างจะ
แข็งแรง

หัวเมืองชั้นนอก แบ่งออกเป็นเมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช เมืองพระยา
มหานครนั้นก็มีเมืองสุพรรณบุรี (สุพรรณภูมิ) เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองที่ขึ้นอยู่กับอีก เช่น
ราชบุรีและเพชรบุรี เป็นต้น ส่วนเมืองประเทศราช ก็มีเมืองหงสาวดี (ซึ่งรวมถึงทวายเมาะตะมะ
หงสาวดี ต่อมา) ส่วนเมืองในแหลมมลายู ดังเช่น มะละกา ยะโฮร์ นั้นไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าขึ้น
กับสุโขทัย เพราะระยะทางห่างไกลมาก สุโขทัยไม่มีกองทัพหรือความสัมพันธ์แบบเดียวกับเมืองมอญ
(ที่มะกะโทได้พระธิดาพ่อขุนรามคำแหงไป) ที่จะนำเมืองแถบมลายูมาเป็นเมืองประเทศราชได้
นอกจากนี้เมืองมะละกาก็ยังไม่ได้สถาปนาขึ้นในระยะนั้น มะละกาตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๔๓ ซึ่งเป็น
สมัยที่สุโขทัยเสื่อมอำนาจไปมากแล้ว

ในอาณาเขตหัวเมืองชั้นนอกนี้ สุโขทัยมิได้มีอำนาจในการปกครองอย่างจริงจัง เพียงแต่
เมืองพระยามหานครและเมืองประเทศราชมาสวามิภักดิ์เท่านั้นเอง การปกครอง การออกกฎหมาย
การเก็บภาษี ยังคงอยู่ในอำนาจของบรรดาเมืองเหล่านั้นเป็นส่วนใหญ่ เพียงแต่มีการส่งบรรณาการ
มาแสดงความสวามิภักดิ์เท่านั้น อำนาจของสุโขทัยมีแต่เพียงในนาม ดังนั้น เมื่อต้นสมัยพ่อขุนราม
คำแหงบรรดาเมืองเหล่านั้นจึงแยกตัวออกเป็นอิสระหรือไม่ก็ไปสวามิภักดิ์กับอาณาจักรอื่นที่มีอำนาจแทน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าอำนาจในการปกครองอาณาเขตของสุโขทัยมีอยู่จำกัด มีอำนาจและ
อิทธิพลมากในแถบเมืองชั้นใน ส่วนเมืองชั้นนอกนั้นมีแต่เพียงในนามและเป็นไปอย่างชั่วคราว และ
เป็นไปในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเท่านั้น พระองค์อาจเป็นกษัตริย์สุโขทัยเพียงองค์เดียวที่มีความ
สามารถทั้งในทางการทหารและการทูตที่จะแผ่ขยายอาณาจักร

อนึ่ง ควรสังเกตไว้ด้วยว่า อาณาเขตสุโขทัยนั้น มิได้กินใจความถึงดินแดนที่สามเป็นภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ หรือดินแดนทางทิศตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาแต่อย่างใด ดังที่มีข้อสังเกต ไว้ว่า บรรดาเมืองต่าง ๆ เช่น ลพบุรี (ละโว้) หรือเมืองในแถบที่จะกลายเป็นอาณาจักรอยุธยา นั้น มิได้ปรากฏนามอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑^๒

(๒) ช่องว่างของอำนาจ อาจจะกล่าวได้ว่าอาณาจักรสุโขทัยตลอดจนอาณาจักรอื่นๆ ของคนไทยมีกำเนิดขึ้นมากเนื่องจากสถานการณ์ที่อำนาจ สถานการณ์เช่นที่วานเรียกว่า มีช่องว่าง ของอำนาจเกิดขึ้น เป็นการเปิดโอกาสให้บรรดาผู้นำของคนไทยตั้งตนขึ้นเป็นเอกราชได้

ช่องว่างของอำนาจภายใน ช่องว่างนี้เกิดจากการที่เขมรเสื่อมอำนาจลง อาณาจักรของเขมร ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพระนครหลวงนั้น เคยแผ่อำนาจทางการเมืองมาในดินแดนตอนกลางของกลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยา ดังจะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (๑๕๔๔-๑๕๕๓) นั้น เขมร ที่พระนครหลวงได้แผ่อำนาจมายังลพบุรี และใช้เมืองลพบุรีเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรตน นำ เชื่อว่า อำนาจของเขมรในแถบนั้นขยายขึ้นไปทางเหนือไม่เกินสุโขทัยและศรีสัชนาลัย^๓

อย่างไรก็ตาม อำนาจของเขมรในเขตนกขน ๆ ลง ๆ ในบางครั้งลพบุรีก็เป็นอิสระ ดังจะ เห็นได้จากการส่งทูตไปเมืองจีนใน ปี พ.ศ. ๑๖๕๘ และ ๑๖๙๘ เป็นต้น^๔ ในสมัยของพระเจ้า สุริยวรมันที่สอง (พ.ศ. ๑๖๕๖ - ๑๖๙๓) ลพบุรีก็ตกอยู่ใต้อำนาจของเขมรที่พระนครหลวงอีก บันทึกรของจีนได้กล่าวถึงเรื่องนี้เอาไว้^๕ ดูเหมือนว่าอำนาจของเขมรเหนือดินแดนกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จะมีต่อไปจนกระทั่งถึงปลายศตวรรษที่ ๑๘ ก่อนหน้าการประกาศเอกราชของสุโขทัย จากศิลาจารึก พินามอากาศ พ.ศ. ๑๗๓๘ กล่าวว่า พระเจ้าชัยวรมันที่เจ็ดได้ส่งโอรสมาปกครองลพบุรี^๖ อนึ่ง จาก บันทึกรจีนของ เจา จุกวี่ ในปี พ.ศ. ๑๗๖๘ ก็กล่าวว่า ลพบุรีเป็นเมืองขนของพระนครหลวง

(หลังจากนั้นแล้วก็ดูเหมือนว่าเขมรจะหมดอำนาจในการมีอิทธิพลในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไป เพราะปรากฏว่า ลพบุรีเป็นอิสระและส่งทูตไปเมืองจีนในระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๓๒-๑๘๔๒

อำนาจของเขมรที่เสื่อมลงในช่วงนี้อาจจะมาจากการสงครามที่ติดพันกับอาณาจักรจามปา ซึ่งทำให้เขมรต้องทุ่มกำลังคนและทรัพยากรไปในด้านนั้น และทำให้อำนาจของเขมรอ่อนลง

๒. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา: เล่ม ๑: ๒๕๑๖ หน้า ๘๕-๘๖

๓. George Coedes; *Indianized States of Southeast Asia*: 1968 : page 137.

๔. เพิ่งอ้าง: หน้า ๑๖๒ และโปรดดู ขจร สุขพานิช "กรุงยโสธร-นครธรรมในประวัติศาสตร์" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๑: ๒ (พฤษภาคม ๒๕๐๐) หน้า ๔๕-๕๑

๕. เพิ่งอ้าง: หน้า ๑๖๓

๖. เพิ่งอ้าง: หน้า ๑๘๐

อำนาจของเขมรที่อ่อนลงนั้นจะเห็นได้ชัดเจนจากหลักฐานของไทยเองในเรื่องที่ว่ากษัตริย์เขมรต้องพยายามเอาใจหัวหน้าคนไทย คือพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด ทักษิตรีย์เขมรยกพระราชธิดา “สีขรมาเทวี” ให้พร้อมด้วยตำแหน่ง “กมรเต็งอยู่” และ “พระขรรค์ชัยศรี”

การที่อำนาจเขมรเสื่อมลงนั้นเป็นการเปิดช่องว่างของการเมืองภายในที่จะเป็นแรงกระตุ้นให้อาณาจักรไทยต่าง ๆ อันมีสุโขทัยเป็นกรณีแรกทำการสถาปนาเอกราชของตน^๗

ช่องว่างของอำนาจภายนอก ในเรื่องนี้อาจจะกล่าวได้ว่าเมืองจีนภายใต้การนำของราชวงศ์หงวน หรือมองโกล (๑๘๒๒-๑๘๑๑) นั้นได้แผ่อิทธิพลทางทหารเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมาก และได้ทำการรุกรานประเทศต่าง ๆ เช่น เขมรในปี พ.ศ. ๑๘๒๕ จามปาในปี พ.ศ. ๑๘๒๖-๒๘ พม่าในปี พ.ศ. ๑๘๓๐ และชวาในปี พ.ศ. ๑๘๓๖ การรุกรานของจีนครั้งนี้^๘ ได้สร้างความปั่นป่วนให้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่น้อย แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงของความปั่นป่วนนี้ปรากฏว่า ดินแดนในประเทศไทยกลับได้เปรียบ ทั้งนี้เพราะจีนมิได้รุกรานดินแดนในประเทศไทย แต่อย่างใด ทั้งยังปรากฏว่า มีความสัมพันธ์อันดีกับดินแดนในประเทศไทยด้วย ราชวงศ์หงวนได้มีการแลกเปลี่ยนทูตกับอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรละโว้หลายครั้ง จีนส่งทูตมาสุโขทัยในปี พ.ศ. ๑๘๒๕, ๑๘๓๖, ๑๘๓๗ และ ๑๘๓๘ ส่วนสุโขทัยส่งทูตไปจีนในปี พ.ศ. ๑๘๓๕, ๑๘๓๗, ๑๘๓๘, ๑๘๔๐, ๑๘๔๒, ๑๘๔๓, ๑๘๔๗, ๑๘๖๒, ๑๘๖๔, ๑๘๖๖ (ทั้งหมดคนอยู่ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงและพญาเลอไท) ส่วนลพบุรีส่งทูตไปเมืองจีนในปี พ.ศ. ๑๘๓๒, ๑๘๓๔, ๑๘๓๙, ๑๘๔๒^๙

จากช่องว่างของอำนาจภายนอกอันเกิดจากการรุกรานของจีน และจากโอกาสอันเหมาะที่ดินแดนในประเทศไทยมิได้รับความกระทบกระเทือนจากสงครามครั้งนี้^{๑๐} เป็นผลให้บรรดาอาณาจักรไทยต่าง ๆ สามารถจะตั้งตนเป็นอิสระได้

(๓) กล่าวถึงคน สิ่งหนึ่งที่จะทำให้อาณาจักรต่าง ๆ สามารถมีอิทธิพลทางการเมืองได้ก็คือ ฐานทางกำลังคน ซึ่งสามารถจะใช้เกณฑ์มาเป็นทหารในยามที่ต้องการ ในประเด็นเรื่องพหุกับกำลังคนนั้นข้อสังเกตที่สำคัญคือ บรรดาอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งหมดมีจำนวนประชากรค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับที่จีน ดังนั้นบรรดาอาณาจักรหรือผู้ปกครองต่าง ๆ ต่างก็พยายามรวบรวมกำลังคนไว้เป็นของตนให้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะกำลังคนเป็นฐานของอำนาจทาง

๗. ดูประกอบ มจ. สุภัทรทิศ ศิกกุล “เรื่อง สภาพการณ์ในภาคเอเชียอาคเนย์ก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐” แสดงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ๑:๑ (มกราคม ๒๕๑๐)

๘. Promboon, *Sino-Siamese Tributary Relations: 1282-1853*, Unpub. Ph.d. Thesis, University of Wisconsin, 1971, page 59-64.

ทหารและการเมืองและยังเป็นฐานทางเศรษฐกิจในแง่ของการทำการเพาะปลูกทางการเกษตร สิ่งที่เราเห็นผ่านมามีในอดีตก็คือ ผู้ปกครองมักจะสร้างระบบที่จะควบคุมกำลังคนของตนไว้ให้มีประสิทธิภาพที่สุด ไม่ว่าจะเป็นระบบทาสหรือระบบไพร่ก็ตาม ทั้งยังมีมาตรการบางอย่างที่จะเพิ่มพูนกำลังคนของตน ดังเช่นการสงครามที่ส่วนใหญ่แล้วมีจุดประสงค์ในการกวาดต้อนผู้คนไปเป็นของตน มิใช่เป็นการยึดดินแดนหรือเนื้อที่โดยการแต่อย่างใด ในอดีตดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะมีสงครามแย่งชิงผู้คนกันอยู่เสมอ ๆ และสงครามเช่นนี้เห็นได้ชัดจากหลักฐานของประวัติศาสตร์ไทย กล่าวคือ มีการกวาดต้อนผู้คนไปหรือที่เรียกว่าการเห่รว เป็นต้น

สุโขทัยก็เช่นกันที่มีปัญหาเรื่องกำลังคน และมีความพยายามที่จะรวบรวมผู้คนไว้เป็นของตน เพื่อเป็นฐานของอำนาจทางการเมือง อาจจะกล่าวได้ว่าเมื่อถึงราว ๆ พ.ศ. ๑๘๐๐ อันเป็นปีของการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้น ดินแดนต่าง ๆ ที่จะเป็นจุดกำเนิดของอาณาจักรไทยนั้นได้มีจำนวนประชาชนที่มากพอควรที่จะรวบรวมกำลังคนมา การอพยพโยกย้ายของคนไทยที่ดำเนินเรื่อยมาเป็นเวลาหลายพันปีและเป็นการอพยพที่ค่อย ๆ ดำเนินมาอย่างเชื่องช้านั้น ได้ถึงจุดที่สามารถรวมกำลังกันเป็นกลุ่มก็จะได้ น่าเชื่อว่าในช่วงระยะเวลา ๒๐๐-๓๐๐ ปีก่อนการตั้งกรุงสุโขทัยนั้นคนไทยได้รวมตัวกันอย่างแน่นหนาในบริเวณดินแดนที่จะเกิดเป็นอาณาจักรเชียงใหม่ สุโขทัย และอยุธยา และจากการที่มีกำลังคนมากขึ้นเช่นนี้ ก็ทำให้สามารถตั้งตนเป็นอิสระได้ เมื่อมีโอกาสจากช่องว่างทางการเมือง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

- น่าเชื่อว่าสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่มีกำลังคนค่อนข้างแข็งแรง ดังจะเห็นได้จากการรวบรวมกำลังทางทหารในการยึดอำนาจจากเขมรในเขตเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยเอง และในบางครั้งสุโขทัยก็ใช้กำลังทางทหารของตนแผ่ขยายอาณาเขตดังที่เราได้ทราบจากสงครามกับเมืองฉอด หรือจากหลักฐานของจีนที่ว่า มีการสงครามกับอาณาจักรพระนครหลวง เป็นต้น

ข้อสังเกตอันหนึ่งที่เกี่ยวกับผู้คนของอาณาจักรสุโขทัยก็คือ น่าเชื่อว่าระบบที่ใช้คุมผู้คนก็จะเป็นระบบของทาสและระบบไพร่ดังที่ปรากฏในอยุธยาตอนต้น ทั้งนพวาระสุโขทัยและอยุธยา ก็เป็นอาณาจักรที่อยู่ในระยะเวลาใกล้เคียงกันและเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมและประเพณีที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้น สุโขทัยจึงมีทาสและไพร่ในแบบที่ใกล้เคียงกับอยุธยา ในเรื่องเกี่ยวกับทาสนั้นแต่เดิมนักประวัติศาสตร์ไทยรุ่นเก่า (เช่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ) ไม่เชื่อว่า สุโขทัยมีระบบทาส

๙. กุ พงศาวดารโยนก : ๒๔๔๘ หน้า ๒๔๑-๓๐๓ และ ขจร สุขพานิช "The Thai Beach-Head States in the 11th-12th Centuries," ศิลปากร, ๑ : ๓ (กันยายน ๒๕๐๐) และ ๑ : ๔ (พฤศจิกายน ๒๕๐๐)

แต่นักประวัติศาสตร์ไทยรุ่นต่อมา (เช่น ขจร สุขพานิช หรือ จิตร ภูมิศักดิ์) ต่างก็ได้พิสูจน์แล้วว่า สุโขทัยเคยมีระบบทาสที่จะเห็นได้จากศิลาจารึกต่างๆ และทาสที่มีปรากฏอย่างแน่ชัดก็คือทาสเชลยศึก

แต่อย่างไรก็ตาม ประชากรส่วนใหญ่ที่ควรพิจารณา ก็คือไพร่ ซึ่งหมายถึงประชาชนทั่วไปที่มีได้เป็นชนชั้นปกครองหรือเป็นชนชั้นทาส ไพร่^{๙๙} คือผู้คนธรรมดาที่ประกอบงานอาชีพของตนไปตามปกติแต่จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานเป็นครั้งคราว เพื่อรับใช้ชนชั้นปกครองหรือรับใช้ในการสงคราม

อนึ่ง ในเรื่องเกี่ยวกับกำลังคน^{๑๐๐} ถึงแม้เราจะพูดได้ว่าสุโขทัยมีกำลังคนเข้มแข็งพอสมควรจนสามารถปลดอำนาจของเขมรได้ และใช้กำลังทหารในการแผ่ขยายอาณาจักรเป็นบางครั้งบางคราว แต่ก็อาจจะตั้งข้อสังเกตว่ากำลังคนของสุโขทัยนั้น เมื่อเทียบกับอาณาจักรเชียงใหม่และอยุธยา^{๑๐๑} ก็อาจจะต้องน้อยกว่า ทั้งนี้เพราะดินแดนแถบอาณาจักรเชียงใหม่^{๑๐๒} จะได้เปรียบกว่าในการเป็นแหล่งของชุมชนที่เก่าแก่กว่า มีประวัติศาสตร์หรือตำนานเกี่ยวกับเมืองต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นชุมชนของอาณาจักรทางค้ำอันอยุธยา^{๑๐๓} ก็เช่นเดียวกันที่อาจจะได้เปรียบในแง่ของการที่มีดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ที่จะเลี้ยงประชากรจำนวนมากไว้ได้ ฉะนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับอาณาจักรที่ขนาดอยู่ สุโขทัยอาจจะเสียเปรียบในด้านของกำลังคนก็ได้ อันเป็นปัจจัยที่ทำให้สุโขทัยต้องเสียอำนาจไปอย่างรวดเร็วเมื่อต้องมติดังสงครามกับทางเชียงใหม่และอยุธยา

การที่สุโขทัยเป็นอาณาจักรที่มีกำลังคนน้อยกว่าอาณาจักรอื่น^{๑๐๔} อาจจะสะท้อนให้เห็นได้ชัดจากนโยบายของผู้ปกครองสุโขทัยเอง ดังเช่นการเปิดการค้าเสรีในบางด้าน การงดเก็บภาษีบางประเภท เช่น ภาษีผ่านด่าน ซึ่งน่าจะตีความได้ว่าเป็นการพยายามจะชักจูงให้ผู้คนจากอาณาจักรอื่น ๆ อพยพเข้าไปทำมาหากินในสุโขทัย ดังจะให้เห็นจากในแง่ของไพร่จากเมืองไต (อยุธยา) พยายามหลบหนีไปเมืองเหนือ (สุโขทัย) จนกระทั่งทั้งสองอาณาจักรต้องทำสัญญาเกี่ยวกับเรื่องไพร่^{๑๐๕}

(๔) การเศรษฐกิจ พื้นฐานทางการเศรษฐกิจของสุโขทัยก็คงเหมือนอาณาจักรไทยอื่นๆ กล่าวคือ ขึ้นอยู่กับผลิตผลการเกษตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวเป็นหลัก โดยทั่วไปเรามักมีความรู้^{๑๐๖} สึกว่าสุโขทัย^{๑๐๗} นอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลามาก แต่อย่างไร ประเด็น^{๑๐๘} เป็นเรื่องที่น่าสงสัยคือ

๑๐๐. A. B. Griswold and Prasert na Nagara, "Epigraphic and Historical Studies, No. 4 : A Law Promulgated by the King of Ayadhyia in 1379 A.D. *Journal of the Siam Society*. 57: I January 1969 และ กฎหมายตราสามดวง : ๒๔๐๔ เล่ม ๓ หน้า ๒-๓

สงสัยในความอุดมสมบูรณ์ว่ามีแค่ไหน ซึ่งมีได้หมายความว่าพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสุโขทัยจะถึงกับตอยุ่ยากจน แต่น่าสงสัยว่าความอุดมสมบูรณ์ของสุโขทัยนั้นจะเทียบได้กับอาณาจักรอื่น ๆ เช่น เชียงใหม่ หรืออยุธยา หรือไม่

เมื่อลองพิจารณาสภาพภูมิศาสตร์ของสุโขทัยโดยทั่วไป (หมายถึงอาณาเขตของดินแดนอยู่ในเมืองชั้นในทั้งหมด) ก็อาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ทำการเพาะปลูกข้าวนั้นน้อยกว่าดินแดนทางตอนใต้ เช่น อยุธยา พื้นทางเศรษฐกิจของสุโขทัยอุดมสมบูรณ์พอกิน แต่อาจจะไม่อุดมสมบูรณ์มากถึงกับพอจะเลี้ยงประชากรมาก ๆ ได้ คือหมายความว่ามีความไม่พอที่จะตั้งตัวเป็นอาณาจักรใหญ่ มีอำนาจเป็นเวลานาน ดังเช่นอยุธยา ถ้าจะว่าไปอาณาจักรสุโขทัยคงจะเจริญรุ่งเรืองและมีอำนาจทางการเมืองก็ในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงเท่านั้น หลังรัชสมัยของพระองค์ อาณาจักรสุโขทัยที่เคยกว้างขวางก็เสื่อมลง บรรดาเมืองชั้นนอกต่างก็แยกตัวเป็นอิสระหมด

มีหลักฐานบางประการที่ช่วยให้เราเห็นถึงสภาพทางเศรษฐกิจทางการเกษตรของอาณาจักรสุโขทัยที่ไม่สู้จะสมบูรณ์นัก ดังจะเห็นได้จากหลักฐานเงินว่า สุโขทัยต้องส่งสินค้าข้าวจากดินแดนทางใต้แถบลพบุรีขึ้นไปกิน^{๑๑} หรือหลักฐานจากเอกสารของไทยเอง เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ก็เคยกล่าวว่า เมืองชั้นนาทซึ่งเป็นเมืองในอาณาจักรสุโขทัยเคยขาดแคลนข้าว อันเป็นโอกาสเหมาะที่ทางอยุธยาจะขยายอิทธิพลเข้าไปเป็นต้น

← จากการที่พื้นฐานทางเศรษฐกิจของสุโขทัยไม่สู้จะดีนัก ทำให้ผู้ปกครองต้องพยายามหามาตรการมาช่วย ดังเช่น การเปิดการค้าเสรีบางประการ หรือการงดภาษีบางประเภทนั้น อันเป็นการชักจูงให้คนทำการค้าขายเพิ่มพูนรายได้ทางเศรษฐกิจ

นอกจากข้าว การค้าแล้ว พื้นฐานทางเศรษฐกิจของสุโขทัยที่สำคัญคือ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องปั้นดินเผาของสุโขทัย หรือที่เรียกทั่วไปว่า สังคโลกนั้น เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีคุณภาพค่อนข้างสูง กล่าวคือมีการใช้เคลือบและมีการวาดลวดลาย อุตสาหกรรมประเภทนี้เป็นสิ่งที่จีนเคยผูกขาดตลาดมาเป็นเวลาหลายร้อยปี . ทั้งนี้เพราะจีนคิดค้นวิธีการเคลือบและการใช้ไฟ ที่มีประสิทธิภาพสูงมาก เครื่องปั้นจึงคงทนสวยงาม ไม่เปราะหรือร้าวอย่างเครื่องปั้นธรรมดา ๆ ที่ไม่มีการเคลือบ

ในช่วงที่ตรงกับสมัยสุโขทัยนั้น จีนประสบอุปสรรคในการส่งสินค้าเครื่องปั้นดินเผาออกนอกประเทศ ทั้งนี้ เพราะจีนเกิดสงครามกลางเมือง มีการเปลี่ยนราชวงศ์จากซ่งมาเป็นมองโกล

๑๑. เฉลิม ยงบุญเกิด “เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน” ศิลปากร ๗ : ๒ กรกฎาคม ๒๕๐๖

แล้วเปลี่ยนเป็นราชวงศ์เหิง สงครามอันยาวนานนี้ทำให้จีนปั่นป่วน เกิดความอดอยากทั้งจีน
โรคระบาดและน้ำท่วมเข้ามาอีกด้วยในสมัยนั้น เมื่อบ้านเมืองวุ่นวายโจรผู้ร้ายก็ชุมชุม อีกทั้งชายฝั่ง
ทะเลของจีนก็ยังถูกโจรสลัดญี่ปุ่นรบกวนอีกด้วย สรุปแล้วจีนไม่สามารถจะผลิตอุตสาหกรรมของตน
ได้ และก็ไม่สามารถจะส่งออกขายได้

— ช่วงนั้นแหละเป็นช่วงที่สุโขทัยจะเข้าไปยึดการค้าเครื่องปั้นดินเผาของจีนมา (เวียตนามหรือ
อันนัมก็เป็นอีกอาณาจักรหนึ่งที่เข้ามาแย่งตลาดการค้าของจีนในเวลานั้นไป) สุโขทัยคงจะสร้าง
อุตสาหกรรมของตนขึ้นมาโดยอาศัยความช่วยเหลือจากช่างเทคนิคของจีน ดังนั้น ลักษณะบางประ
การของเครื่องปั้นดินเผาไทยจึงมีอิทธิพลจีนอย่างมาก และสามารถเอาไปขายในตลาดโลกในฐานะ
แทนของจีนที่ขาดแคลนไปได้^{๑๒} ลูกค้าของสุโขทัยในต่างประเทศนั้นมีอยู่สองพวก คือพวกอินโด-
นีเซียและฟิลิปปินส์ กับพวกชาวอินเดียและตะวันออกไกล นอกจากนั้นก็ยังมีลูกค้าเล็ก ๆ เช่น ญี่ปุ่น
หรือแอฟริกาตะวันออก เป็นต้น

เข้าใจว่าเส้นทางของการค้าเครื่องปั้นดินเผาของสุโขทัยมีอยู่สองทาง คือทางหนึ่งไปทาง
ตะวันตก อีกทางหนึ่งไปทางทิศใต้

ทางตะวันตกนั้นหมายถึงการขนส่งสินค้าโดยทางบก จากสุโขทัยผ่านเมืองตาก (ระแหงใน
อำเภอแม่สอด) ไปจนถึงเมืองเมาะตะมะในอาณาจักรมอญ ที่เมืองเมาะตะมะนั้นจะมีพ่อค้าที่เป็นนัก
เดินเรือ เช่น จีน อินเดีย และอาหรับมารับซื้อออกทอดหนึ่ง น่าเชื่อว่าสุโขทัยคงจะไม่มีเรือสินค้า
เดินทะเลของตนเอง คงจะใช้คนชาติอื่น ๆ ส่งสินค้าไปขายให้แทน

เมืองเมาะตะมะในอาณาจักรมอญนับได้ว่าเป็นเมืองท่าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง เพราะเป็น
จุดที่พ่อค้าชาวตะวันตกไม่ว่าจะเป็นอินเดีย อาหรับหรือเปอร์เซีย จะเดินทางมาพบพ่อค้าจากทิศ
ตะวันออก คือ จีน ดังนั้นเมาะตะมะจึงเป็นเมืองท่าแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญ

น่าสังเกตว่าเครื่องปั้นดินเผาส่วนใหญ่ที่เอามาขายได้อย่างดีที่เมาะตะมะนั้นมักจะเป็นพวก
ไหเคลือบสีน้ำตาลไหม้ ซึ่งเป็นไหขนาดใหญ่สำหรับใส่ น้ำ น้ำมัน น้ำตาล หรือบรรจุของอื่น ๆ
ไหแบบนี้เป็นที่ต้องการของนักเดินเรือมาก ขอยายกันแพร่หลาย คนเรียกกันติดปากว่าไหเมาะตะมะ
(กล่าวกันว่า เมื่อสุโขทัย สลายตัวไปและไม่มีใครทำไหขาย พวกแขกอินเดียได้ทำเลียนแบบขึ้น
และประทับตราคำว่า เมาะตะมะ ขอยายกันมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘)^{๑๓}

๑๒. C.N. Spinks, *The Ceramic Wares of Siam*, 1971 บทที่ ๓

๑๓. ศู C.G.F. Simkin, *The Traditional Trade of Asia*, Oxford University Press, 1968, page 156-157.

อนึ่งในแง่เกี่ยวกับเมืองเมาะตะมะนั้นเราอาจจะเห็นความเกี่ยวพันทางปัญหาทางเศรษฐกิจ และปัญหาทางการเมืองอีกด้วย กล่าวคือในสมัยของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์นั้นได้มีสงครามกับเมืองฉอด (ตาก) ซึ่งเมื่อสุโขทัยได้รับชัยชนะแล้วก็คงได้เมืองฉอดเป็นเมืองขึ้น “การที่สมเด็จพระเจ้าขุนรามคำแหงปราบเมืองฉอดได้ ก็เหมือนพังกำแพงใหญ่ที่ขวางหน้าพระองค์ไว้ ทำให้พระองค์สามารถมองเห็นแหลมมลายู และเมืองหงสาวดีได้ถนัดชัดเจน”^{๑๔} การได้เมืองฉอดมาทำให้สุโขทัยขยายดินแดนไปถึงอาณาจักรมอญ ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ที่มักกับเจ้าฟ้าแว หรือมะกะโทในเวลาต่อมา ซึ่งก็หมายความว่าถึงการได้ฐานทางเศรษฐกิจ

ส่วนเส้นทางบนเครื่องปั้นดินเผาไปทางใต้ นั้น น่าเข้าใจว่าคงจะล่องลงมาทางน้ำอาจจะ เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาหรือแม่น้ำท่าจีน ซึ่งก็ต้องออกอ่าวไทย ดังนั้น จึงไม่น่าสงสัยเลยในข่าวของเรือบรรทุกสิ่งคโลกที่จมอยู่ปากอ่าวพญา

สินค้าเหล่านั้นน่าจะเชื่ออีกเช่นกันว่าผู้ขนถ่ายและเรือคงจะเป็นชาวจีนที่เป็นพ่อค้าอิสระ (ทั้งนี้ เพราะคนไทยไม่ชำนาญการเดินเรือตลอดสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ก็ใช้ชาวจีนเป็นหลัก)^{๑๕}

ลูกค้าที่สำคัญของสุโขทัยทางใต้ นั้น คือ อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ซึ่งหมายถึงบรรดาอาณาจักรต่าง ๆ ในเกาะสุมาตรา ชวา บอร์เนียว และลูซอน ซึ่งเป็นสถานที่ที่ค้นพบเครื่องสิ่งคโลกมากที่สุด และทั้งงดงามสมบูรณ์ที่สุด ดีกว่าที่ค้นพบในประเทศไทยเสียอีก เพราะสินค้าที่ส่งไปขายคงจะเป็นสินค้าที่ได้รับการคัดเลือกแล้ว

ผู้คนในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ นิยมเครื่องปั้นของสุโขทัยแบบที่เป็นจานชามกระปุก คือชนิดที่เป็นสี่เหลี่ยมไขกาหรือที่มีลวดลายเขียน ต่างกับการค้าทางด่านเมาะตะมะ ทั้งนี้ เพราะลูกค้าในอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าทางอินเดียและตะวันออกไกล คือยินดีที่จะซื้อของสุโขทัยที่มีลักษณะและคุณภาพคล้ายของจีน แต่ราคาถูกกว่า แต่ลูกค้าทางอินเดียและตะวันออกไกลต้องการของที่มีคุณภาพสูงแบบจีน จึงไม่ยอมรับจานชามและกระปุกของสุโขทัย ยอมรับแต่เพียงไหเท่านั้น

กิจกรรมด้านเครื่องปั้นดินเผาของสุโขทัยคงจะใหญ่โตและรุ่งเรืองมาก ทั้งนี้ ถ้าเราจะดูจากหลักฐานของแตกเสียที่ทางเอาไว้ตามเตาต่าง ๆ ในสุโขทัยและศรีสัชนาลัย หรือ แม้กระทั่งเรือที่จมอยู่ กิจกรรมนี้คงทำรายได้เข้ารัฐมากที่สุดทีเดียว เป็นการแก้ไขความเสียหายเปรียบทางด้าน การ

๑๔. ชุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย รวมสามเล่ม, ๒๕๑๖, หน้า ๓๖

๑๕. ดู “ทำให้การเงินถกเรื่องเมืองมาหลี่” ประชุมพงศาวดารเล่ม ๘, กรุงเทพฯ ๒๕๐๗

เกษตรกรรมที่ไม่มั่นคงของสุโขทัย หรือการที่สุโขทัยเป็นอาณาจักรใหม่ผู้คนน้อย และอยู่หลบลึกเข้าไปในดินแดนดิน (ไม่อยู่ในเส้นทางการค้าที่คึกคักอย่างอยุธยาในตอนหลัง)

(๕) ลัทธิการปกครอง ในเรื่องลัทธิการปกครองนี้ อาณาจักรสุโขทัยมีลักษณะที่น่าสนใจ ในแง่ของการผสมผสานลทธิความเชื่อหลายอย่างเข้าด้วยกัน กล่าวคือ มีลักษณะของวิญญานนิยม หรือการนับถือผี มีลักษณะของลัทธิฮินดูอันเป็นอิทธิพลที่ได้รับจากเขมร และมีลักษณะของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งเป็นลัทธิที่แผ่ขยายไปทั่วในช่วงนั้น

ลัทธิวิญญานนิยมหรือการนับถือผีนั้นเห็นได้ชัดจากหลักฐานที่ว่า “มีพระชะพงผีเทพยดาในเขื่อนนั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้” การนับถือผีนับได้ว่าเป็นศาสนาหรือความเชื่อของคนไทยแต่โบราณเก่าแก่กว่าศาสนาฮินดู หรือพุทธศาสนาที่คนไทยจะมารับทีหลัง ลักษณะอันฝังลึกอยู่ในความเชื่อของคนไทย ถึงแม้จะไปรับความเชื่อจากต่างประเทศมาก็ยังไม่สามารถจะลบล้างความเชื่อเก่านี้ได้ ดังนั้น “ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยแล้ว ไหว้ผีพลูกลู เมืองน่าย เมืองนค ผีไหว้ผี ผีปลูกลู ผีในเขื่อนบ่คุมบ่เกรง เมืองน่าย” ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะเช่นบูชาผี ไว้เพื่อความสงบสุขของบ้านเมืองตามความเชื่อแบบนั้น

อาจจะกล่าวได้ว่า การนับถือผีเป็นลักษณะทั่วไปของสังคมเริ่มแรกที่วิวัฒนาการของอารยธรรมยังไม่สลับซับซ้อน ทุกเมืองต่างก็มีประจำเมืองของตนเอง และผนึกเป็นความเชื่อร่วมกันที่จะทำให้ผู้คนพลเมืองมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ลักษณะที่ว่าเป็นเรื่องของสังคมที่ค่อนข้างเล็กไม่สลับซับซ้อน ดังจะเห็นได้จากประจักษ์พยานที่ว่า การปกครองของเมืองสุโขทัยเป็นไปในลักษณะพ่อกลูก ซึ่งผู้ปกครองค่อนข้างจะใกล้ชิดกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ทำหน้าที่ในการตัดสินใจพิพากษาตามกฎหมายได้ด้วยตนเอง

แต่อย่างไรก็ตามจะเป็นเรื่องผิดพลาดอย่างยิ่งที่จะคิดว่าการปกครองของสุโขทัยเป็นลักษณะดังกล่าวข้างต้นโดยทั้งหมด เพราะอันที่จริงแล้วสุโขทัยก็เกือบจะไม่ต่างกับอาณาจักรเช่นอยุธยา ซึ่งต่างก็มีอิทธิพลของฮินดูอยู่มาก และถึงแม้ลักษณะดั้งเดิมจะมีอยู่ชัดเจน เช่น ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงแต่เมื่ออาณาจักรเริ่มลงหล่มมั่นคงขึ้น ก็ทำให้เห็นถึงอิทธิพลของฮินดูมากขึ้นเท่านั้น จึงไม่น่าสงสัยอะไรที่ลัทธิเทวราชได้ยกผู้ปกครองให้เป็นเทวดาตามศาสนาฮินดู แวดล้อมไปด้วยพิธีการและความลึกลับทางศาสนา และแยกผู้ปกครองออกจากไกลจากผู้อยู่ใต้ปกครอง^{๑๖}

๑๖. ความพยายามของกษัตริย์สุโขทัยที่พยายามใช้ศาสนาเป็นเครื่องช่วยทางการเมืองการปกครองใน จุลสารโครงการ ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ๑: ๒, ๒๕๑๖ และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ “พุทธศาสนาและการรวมทางการเมืองสมัยอยุธยาตอนต้น: ๑๘๕๓-๒๐๑๓” โบราณคดี, ๔: ๔ เมษายน ๒๕๑๖

อาจกล่าวได้ว่า ศาสนาฮินดูที่ปรากฏอยู่ในสุโขทัยนั้นเป็นศาสนาของผู้ปกครองเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น สิ่งที่จะปรากฏเป็นศาสนาของประชาชนมากกว่าก็คือพุทธศาสนาแบบนิกายเถรวาท ในเรื่องพุทธศาสนาแบบเถรวาทนั้นปรากฏว่า ในช่วงก่อนการตั้งกรุงสุโขทัยนั้น พุทธศาสนานิกายเถรวาทได้แผ่ขยายมีอิทธิพลทั่วไป เป็นขบวนการของความเชื่อแบบใหม่ที่แทรกซึมไปในหมู่ประชากรจำนวนมาก ดินแดนมอญซึ่งอยู่ในเขตพม่าตอนล่างนั้นกลายเป็นดินแดนศูนย์กลางของพุทธศาสนา ซึ่งบรรดาอาณาจักรอื่น ๆ จะส่งผู้คนไปเล่าเรียนมา เมื่อความคิดเช่นนี้แผ่ขยายไปทั่วก็ทำให้ผู้ปกครองเมืองสุโขทัยตัดสินใจที่จะรับพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นศาสนาประจำอาณาจักรดังจะเห็นได้จากการรับผ่านทางนครศรีธรรมราช หรือการที่พระสงฆ์สุโขทัยไปศึกษาต่อในดินแดนมอญ

พระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองสุโขทัยนั้นได้ใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องช่วยในการปกครองอยู่ไม่น้อย พุทธศาสนาได้เปรียบในแง่ที่พระสงฆ์ที่สามารถจะแผ่ขยายสั่งสอนประชาชนไปได้อย่างกว้างขวาง เป็นการสร้างความเชื่อร่วมกันในหมู่ประชาชน ทั้งยังเป็นศาสนาที่มิขอเรียกร้องจากผู้นับถือน้อยกว่าศาสนาฮินดู และเป็นศาสนาที่ใช้เหตุผลมากกว่าลัทธิของการนับถือผี ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงแผ่ขยายไปทั่ว ผู้ปกครองสุโขทัยตลอดจนผู้ปกครองอาณาจักรไทยอื่น ๆ ในเวลาต่อมาเล็งเห็นความสำคัญของศาสนาในด้านนี้อยู่ไม่น้อย คือเล็งเห็นประโยชน์ที่นอกเหนือไปจากความเชื่อในเรื่องของการทำบุญ ฉะนั้น บรรดาผู้ปกครองจำนวนมากจึงสนับสนุนบำรุงพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ สิ่งที่เกิดขึ้นต่าง ๆ ทางศาสนาของอาณาจักร จึงปรากฏมาในรูปของวัดวาอาราม และเจดีย์หรือปราสาททางพุทธศาสนา วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน รวบรวมให้ประชาชนตั้งหลักแหล่งอยู่ ณ ที่หนึ่งเป็นประจำ ในขณะที่เดียวกันผู้ปกครองก็ได้ประโยชน์จากการที่ประชาชนตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นที่แน่นอน และสามารถควบคุมได้โดยผ่านองค์กรของพุทธศาสนา คือ คณะสงฆ์ซึ่งมีองค์การเป็นลำดับขั้นควบคุมกัน ตั้งแต่เมืองหลวงซึ่งมีพระสังฆราชเรื่อยไปจนถึงเจ้าอาวาสในวัดเล็ก ๆ ตามตำบลหมู่บ้านต่าง ๆ

สรุปแล้ว อำนาจทางการเมืองของสุโขทัยก็พึ่งพาปัจจัยทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นลัทธิวิญญานนิยม ฮินดู และพุทธศาสนาตั้งกล่าวมาแล้วอยู่ไม่น้อย

(๖) ระบบเครือญาติ ประเด็นสุดท้ายที่ควรกล่าวถึงในเรื่องที่เกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองของสุโขทัยก็คือเรื่องความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ ลักษณะนี้แหละที่เป็นส่วนช่วยให้สุโขทัยมีอำนาจทางการเมือง และแผ่ขยายอาณาจักรได้อย่างกว้างขวาง

ดูเหมือนว่าจะเป็นลักษณะที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนว่า บรรดากลุ่มชนชั้นผู้ปกครองต่าง ๆ มักจะเกี่ยวข้องกันเป็นญาติในด้านของการแต่งงานข้ามเมือง การแต่งงานข้ามหรือการยกลูกสาวให้แกกันนั้นเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางการเมืองเป็นอย่างดี ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ก็ในกรณีของพระเจ้าแผ่นดินอาณาจักรพระนครหลวงยกราชธิดาให้กับพ่อขุนผาเมือง หรืออย่างในกรณีของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่ง พงศาวดารโยนก กล่าวว่า เป็นพระญาติกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองพระนครหลวง และเจ้าเมืองอโยธยา^{๑๗} หรือในกรณีของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งพระธิดาของพระองค์เป็นมเหสีของมะกะโทผู้สถาปนาอาณาจักรมอญ หรือยิ่งไปกว่านั้น ก็คือกรณีของพระเจ้าอู่ทองผู้สถาปนาอาณาจักรอยุธยา ซึ่งก็เกี่ยวข้องกับการวางผังสุขุขทัยด้วยการแต่งงานเช่นกัน^{๑๘}

ลักษณะการเกี่ยวข้องกันนั้นแหละที่สามารถทำให้สุโขทัยใช้ระบบเครือญาติแผ่ขยายอาณาจักรสามารถจะตั้งเอาเมืองต่าง ๆ เข้ามาสมาวมภักดิ์เป็นเมืองพระยามหานครหรือเมืองประเทศราชได้ กล่าวโดยย่อก็คืออาณาจักรอันกว้างขวางของสุโขทัยในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงนั้นอาจจะมีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติมากกว่าการใช้กำลังทหารเป็นเครื่องบังคับให้มาสวมภักดิ์

อย่างไรก็ตามเราจะเห็นว่าระบบเครือญาตินี้มีใช้ปัจจัยถาวรที่จะสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักรได้ บรรดาเมืองต่าง ๆ ที่เข้ามาสมาวมภักดิ์เพราะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันนั้นอาจจะยอมขึ้นอยู่กับเราเท่าที่สุโขทัยมีอำนาจหรืออิทธิพลอยู่ แต่เมื่อสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงก็ไม่มีอำนาจเป็นอย่างไรที่เมืองต่าง ๆ จะต้องยอมสมาวมภักดิ์อยู่ พุดง่าย ๆ ก็คือรากฐานทางการเมืองแถบนั้นอาจจะสร้างขึ้นได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็อาจจะสลายไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน ถ้าหากไม่มีปัจจัยอย่างอื่นคอยสนับสนุนอยู่ ดังนั้นจึงไม่น่าสงสัยอะไรที่เมื่อสิ้นสมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้ว บรรดาเมืองพระมหานครและเมืองประเทศราชจะแยกตัวเป็นอิสระ ดังเช่นในกรณีอาณาจักรมอญที่หงสาวดี เมืองสุพรรณบุรี หรือเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น

อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรแรกของไทย มีกำเนิดขึ้นมาและเรืองอำนาจอย่างรวดเร็ว แต่ก็เป็นช่วงของอำนาจการเมืองที่สั้นมาก สุโขทัยมีอำนาจอย่างแท้จริงก็ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเท่านั้น หลังจากนั้นแล้วอาณาจักรก็เสื่อมลงเรื่อย ๆ อำนาจทางการเมืองที่เคยควบคุมอาณาเขตที่กว้างขวางใหญ่โตก็ลดลง น่าเชื่อว่าหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้ว อาณาเขตที่สุโขทัยมีอำนาจอยู่คงเป็นแต่เพียงเมืองชนในเท่านั้น และเมืองชนในเหล่านั้นก็เริ่มถูกแย่งชิงไปในเมื่ออาณาจักรอยุธยา

๑๗. พงศาวดารโยนก : หน้า ๗๔

๑๘. นิทานพระพราหมณ์ : ๒๕๐๖ หน้า ๕๗-๖๐

ได้รับการสถาปนาขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๙๓ ทั้งราชวงศ์อุทองและราชวงศ์สุพรรณบุรีที่ผลัดกันมีอำนาจ
ในอยุธยาต่างก็แผ่ขยายอิทธิพลของตนเข้ามาในอาณาจักรสุโขทัย อยุธยาใช้เวลาไม่น้อยในการพยายามที่จะผนวกอาณาจักรสุโขทัย เริ่มตั้งแต่การสงครามระหว่างพระเจ้าอู่ทองกับมหาราชาที่ ๑ ใน
พ.ศ. ๑๘๙๗ การสงครามระหว่างขุนหลวงพะงั่วกับมหาธรรมราชาที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๑๙๒๑ อัน
เป็นผลให้สุโขทัยต้องยอมรับฐานะเป็นประเทศราชของอยุธยา แต่สุโขทัยก็พยายามที่จะต่อสู้และ
กอบกู้เอกราชกลับคืนได้อีกและมาเสียเอกราชอีกครั้งในปี พ.ศ. ๑๙๖๒ ในสมัยของมหาธรรมราชา
ที่ ๔ ที่ต้องยอมขึ้นกับพระอินทราชาแห่งอยุธยา และท้ายที่สุดเมื่อสิ้นสมัยของมหาธรรมราชาที่ ๔
แล้ว (๑๙๘๑) อาณาจักรสุโขทัยก็ถูกรวมเข้ากับอาณาจักรอยุธยา เป็นอันสิ้นสุดของอาณาจักรแรก
ของไทย

ช่วงระยะเวลาทางการเมืองของสุโขทัยจะสั้นมาก แต่ความสำคัญของสุโขทัยก็ดูจะ
ยิ่งใหญ่กว่าระยะเวลาที่อาณาจักรมีอำนาจอยู่ เพราะสุโขทัยเป็นอาณาจักรแรกของคนไทย มีหลัก
ฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีทั้งไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนา
สิ่งก่อสร้าง ศิลปกรรมต่าง ๆ ซึ่งทำให้สุโขทัยมีความสำคัญทางด้านจิตใจต่อคนไทยรุ่นหลังเป็นอย่างมาก
มาก และในบางครั้งเราจะเห็นว่าอดีตของสุโขทัยถูกมองด้วยสายตาปัจจุบันในฐานะเป็นยูโทเปียของ
โลกคนไทย อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาประวัติศาสตร์ของสุโขทัยควรอย่างยิ่งที่จะต้องมองปัญหา
อย่างจริงจังเพื่อความเข้าใจอดีตของเรา.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
คณะศิลปศาสตร์ ธรรมศาสตร์